

”Ett redskap för livet”

Ett brukarperspektiv på musik

Lars Lilliestam, professor i musikvetenskap

Det här är rockmusik när den är som allra störst.

Den handlar om solidaritet, livskraft och tröst.

Den hjälper oss. Förändrar oss.

Tar oss under armarna och bär oss vidare.

(Johan Lindqvist i recension av Bruce Springsteens CD *The Rising*
i Göteborgs-Posten 020724)

Det är en stark tradition både inom musikvetenskap och andra humanistiska discipliner att man forskat kring liv och verk, alltså i musikvetenskapens fall om musikskapare, musiker och deras verk. Man forskar däremot jämförelsevis lite om bruket av musik, om vad människor gör med musik, varför de gör det och vilka effekter musik har. Det här är emellertid frågor som är ytterst viktiga att behandla och som sannolikt genomgått stora förändringar under senare decennier.

Den amerikansk-japanske lingvisten S.I. Hayakawa har en gång kallat musik för 'equipment for living', fritt översatt ett 'redskap i livet' eller ett 'redskap för livet'. Musik kan enligt detta perspektiv ses som ett redskap med vars hjälp vi söker att uppnå vissa syften och effekter. Människor gör saker med musik – och musik gör saker med människor.

En del situationer i livet är näst intill otänkbara utan musik: ceremonier och ritualer av olika slag, festligheter och offentliga föreställningar. Och många skulle säkert finna tanken på en vardag utan musik närmast outhärdlig.

Musikantropologer, som studerar främmande kulturers musik, har ofta skjutit in sig på musikens funktion i kulturen, hur människorna ser på

musik och vad man gör med musik. Ibland har man producerat långa listor över de funktioner som musik kan tänkas ha.

När man ser på sin egen kultur är musikens funktion dock inte alls lika självklart urskiljbar, speciellt när det gäller konstmusik eller klassisk musik. Dess funktion tas oftast för given och är inte något man vanligtvis diskuterar eller talar om. Situationen är möjligen något annorlunda när det handlar om populärmusik och folkmusik.

Föreställningar

Musik är laddad med föreställningar. I vår kultur finns många tankar om musik som är starka och seglivade men faktiskt ofta svagt underbyggda av forskning. Och det spelar många gånger ingen roll om dessa föreställningar i någon mening är ’sanna’ eller inte. De ger musiken en ideologisk laddning ändå och påverkar vår upplevelse och tolkning av musiken.

I själva verket hör vi alltid musik genom ett filter av berättelser och anekdoter om musikstycken, musiker, kompositörer, konserter etc. Beethovens dövhet eller mysteriet kring beställningen av Mozarts *Requiem* adderar en extra dimension till musiken. Det samma gäller exempelvis historierna om hur bluesångerskan Bessie Smith dog eller om Bruce Springsteens gräl med sin far. Det är lätt att väva och odla romantiskt kryddade föreställningar om musik och musiker.

Många allmänt spridda föreställningar om musik är, vågar jag påstå, ganska naiva. Det finns de som menar att musik inte betyder någonting alls eller att musik är harmlös och enbart en vacker utsmyckning i olika sammanhang. Andra tillskriver musik en enorm påverkan. Det kan då gälla alltifrån negativa saker som att rock leder till ungdomsbrottslighet, att växter vissnar av hårdrock eller att kor mjölkar mindre när de får höra jazz. Men det kan också vara positiva tankegångar, som att man blir klokare av musik (den så kallade Mozarteffekten) eller att musik rent allmänt ’ädla känslor föder’. Tankar som de musikkritikern Johan Lindqvist ger uttryck för i artikelns inledande citat är ytterst vanliga i dagens diskussion om rockmusik, särskilt kring vissa artister, som Bruce Springsteen, Ulf Lundell, Eva Dahlgren – för att bara nämna några.

En ytterst vanlig tankemodell är att somlig musik är ’kommersiell’ och att detta leder till vissa effekter eller viss typ av påverkan. Vikten läggs i detta synsätt mer på hur musiken är producerad och marknadsförd än hur den faktiskt konsumeras eller används. Lyssnaren blir i detta fall lätt reducerad till en passiv mottagare, ett tomt käril som motståndslöst fylls med kommersiellt framställd smörja. Hur man ser på detta är sannolikt i hög grad beroende på ens egen ideologi och människosyn. Även forskare kan vara fångade av föreställningar som inte alltid håller för en närmare granskning, men som man ändå tar som utgångspunkter i den forskning man utför.

Att forska om hur människor verkligen tänker och talar om musik, vilka föreställningar man hyser om musik, hur dessa uppfattningar sprids och förändras är en angelägen uppgift. Det här är ett komplicerat spel med många deltagande aktörer – musiker, journalister, krönikörer, kompisar, föräldrar och syskon, lärare m.fl. – som det helt enkelt forskats för lite om.

’Musicking’

Den engelske musikforskaren Christopher Small har lanserat begreppen ’musicking’ och verbet ’to music’, som skulle kunna försvenskas till ’musikande’ och ’att musika’. Med begreppet musikande vill Small peka på att inte bara lyssnande och musicerande är att betrakta som musikaliska aktiviteter. I begreppet kan man innefatta även exempelvis att läsa om musik i press och böcker, prata om musik, minnas med musik, sjunga eller nynna tyst för sig själv, lära sig (om) musik, skapa musik, samla på musik på skiva eller video, samla instrument, ägna sig åt idoler etc.

Kunskap om musik och förmågan att tala om musik är också en del av musikande. Man skulle här kunna använda massmedieforskaren Joseph Dominicks uttryck ’samtalsvaluta’ (conversational currency). Kunskaper om musik kan vara en social tillgång och ett socialt smörjmedel. Sociologen Pierre Bourdieu har ju också pekat på att kunskaper om kulturella ting, som musik, kan fungera som ett värdefullt kulturellt kapital.

Kring var och en av de aktiviteter som räknats upp här kan man ställa frågor i syfte att göra subtilare iakttagelser och systematiseringar. Man kan till exempel ställa frågor kring lyssnande: varför lyssnar man på musik, när,

hur, var? Man ska då finna att människor idag i vår kultur lyssnar på musik i de mest varierande situationer och med de mest varierande syften: för att koppla av, för att njuta, för att förändra eller förstärka sin sinnestämning (få ur sig aggressioner, 'deppa', gå ner i varv), för att ladda upp inför en viss aktivitet, för att få tiden att gå, för att ta bort tystnaden, för att göra rutinartade aktiviteter lättare att stå ut med, för att höra en människa berätta en historia, för att underlätta läxläsning, för att minnas saker, för att kunna somna...

Klingande ideologi

En musikalisk genre kan beskrivas som en klingande ideologi, en livshållning, en värdegrund, en världsbild. Den är en symbol och bärare av tankar om exempelvis hur det är, hur det borde vara, hur vi vill att det ska vara: bilder, minnen, drömmar, utopier, längtan. Detta kommer till uttryck genom såväl text som musik som genom handlingar och andra ting omkring musiken: ceremonier, handlingar, utseenden, språk, namn på artister, titlar på låtar och album.

Texten är många gånger lättare att avläsa än musiken. Men den ljudande musiken är minst lika viktig, kanske viktigare. Text och musik är i själva verket svåra att skilja åt. Hör vi musiken varseblir vi eller minns vi också texten. Musik och text uppfattar vi ofta som en odelbar helhet.

Vi lär oss allt detta genom kulturen. Det är inte så, som många föreställt sig, att musiken 'i sig' bär på ett visst innehåll. Kulturen, berättelserna och föreställningarna kring musiken och hur vi ska tolka musiken lär vi oss i ett socialt samspel med andra människor.

Genom att spela musik skapar vi ett klingande rum. Här 'finns vi det gott att vara' som den norske musikkforskaren Even Ruud säger. Vi känner oss hemma och trygga. Musiken 'stämmer med oss'. På motsvarande sätt anar man aversioner mot andra livshållningar och ideologier bakom avståndstaganden till musik vi inte gillar. Vi är 'borta', främlingar, oförstående. Det är då ofta inte bara musiken/texten/genren vi ogillar eller står främmande inför utan också det som ligger bakom, alltså ideologin, tankarna, livshållningen, det som musiken representerar.

Användning

Med stor säkerhet finns en klyfta mellan olika generationer när det gäller såväl hur man använder musik, hur mycket man lyssnar som hur man ser på musik. Bakom detta ligger inte bara musikstilistiska förändringar utan också en mediautveckling där utbudet av musik vuxit enormt och nya typer av uppspelningsapparater och tekniker för spridning av musik (Walkman, bilstereo, Internet etc.) möjliggör att vi kan ha musik runt om oss nästan var och när som helst.

Jag skall här ge några exempel på användningar av musik som beskrivits i nyare forskning och som också pockar på mer uppmärksamhet och forskning. Underlaget utgörs av den undersökning av göteborgska gymnasieungdomars musikanvändning och framför allt hur man tänker och talar om musik har gjorts i projektet Gymnasisters språk- och musikvärldar vid institutionerna för musikvetenskap och svenska vid Göteborgs universitet, samt av studier av forskare som Tia DeNora, Even Ruud, Michael Bull, Simon Frith, Peter Christenson och Donald Roberts, Ruth Finnegan, Erling Bjurström med flera.

Musik används av många människor idag, men kanske speciellt av yngre, självklart som ett sorteringsverktyg. Man hyser klara uppfattningar om vad olika genrer av musik står för, vem som lyssnar på en viss sorts musik: hur de är, var de bor, vilka skolor de går på, hur gamla de är, om det är killar eller tjejer. Så här säger en göteborgsk gymnasist i en undersökning om vilka som gillar dansbandsmusik:

Nä, inte ungdomar, men däremot så är det väldigt många småbarnsfamiljer eller par i medelåldern som kollar på Bingolotto också. Jag tänker mej så här... Volvo och så här lite dålig smak med träningsöverall. [*skrattar*] Såna med villa och Volvo och träningsöverall.

Och en annan säger så här om 'popare' som sägs gilla till exempel gruppen Kent:

Popare utmärker sej ju speciellt mycket. Man ser på Myrornakläderna och punkfrisuren och sånt. Gå till Schillerska och kolla, där ser man ju att alla lyssnar på sånt.

Musik kopplas av många självklart till identitet. Ungefär 20 % av svenska ungdomar säger att de identifierar sig med en viss stil eller subkultur som hip hop, poppare, ravare, skatare, veganer etc. Sådan grupptillhörigheter manifesteras utåt bland annat med hjälp av kläder, frisyre och språk men kanske allra effektivast med musik.

Ett speciellt uttryck för musik och identitet är att göra så kallade blandband, alltså att göra kassettband eller bränna cd-skivor med musik för eget bruk eller för att ge bort till andra människor för att visa vem man är. Det finns siter på Internet där man kan presentera sina blandband för att eventuellt byta med andra. En sökning nyligen på Internet på ordet 'blandband' gav 4 600 träffar!

Den engelske sociologen Michael Bull har gjort djupintervjuer med människor i London om hur de använder sina freestylebandspelare. Den bärbara freestyleapparaten (som överallt utom i Sverige heter Walkman) lanserades av Sony 1980, och används idag av oerhört många människor världen över.

Bull visar att många som använder Walkman ställer samman sina kassettband med låtar i noga uttänkt ordning. Man lyssnar ofta på samma band under lång tid innan man byter till ett nytt. Valet av låtar ses ofta som mycket personligt (jämför vad som sagts om blandband). Med hjälp av musiken kan man mäta den tid det tar att resa en viss sträcka eller göra en viss arbetsuppgift. En låt eller ett band kanske varar tre hållplatser eller 'mellan Redbergsplatsen och Stigbergstorget'. Man kan också se till att ens speciella favoritlåt alltid spelas när man exempelvis stiger av vid en viss hållplats. Lyssnande på musik i freestyle tjänar som förströelse under tråkiga uppgifter. Några menar att man 'stjäl tid' åt sig själv från sitt arbete. Att lyssna på sin Walkman kan också vara ett sätt att skärma av sig från sin omvärld, att markera att man vill vara ifred på spårvagnen eller i bussen. Carin Öblad har i Sverige gjort studier av hur människor använder musik när de kör bil. Bilen, menar hon, är en av vår tids allra viktigaste konsertlokaler.

Många ungdomar i undersökningen Gymnasisters språk- och musikvärldar lyssnar på musik många timmar varje dag, en del praktiskt taget dygnet runt, vid vaka som sömn. En säger:

När jag kommer hem, liksom, tända lampan eller sätta på radion, det är samma sak. När man kommer innanför dörren så sätter jag på musik först tror jag, innan jag tänder lamporna eller nåt.

Men man uppvisar ofta också en hög medvetenhet om vad musik gör med en och vad den passar till. Man väljer musik utifrån situationen man befinner sig i och vad man vill uppnå.

Musikens effekter

Det händer fysiskt mätbara saker i kroppen när vi hör musik. Blodtrycket ökar, hormoner, som till exempel adrenalin, börjar utsöndras, det elektriska hudmotståndet, som är ett mått på stress och spänning, påverkas. Musikens påverkan kan också visa sig genom att vi stampar takten eller vill röra kroppen, att vi ryser av välbehag, får ’ståpals’, börjar skratta eller gråta etc. Viktigare än fysiskt mätbara reaktioner är nog trots allt de emotionella och mentala reaktioner som musik ger upphov till.

Musikens effekt och betydelse för oss är beroende av både person och situation. Det är lätt att konstatera och en självklarhet att musik inte påverkar alla på samma sätt. Vi gillar och ogillar musik vilket kan ge upphov till oändliga meningsutbyten.

Modern forskning pekar på betydelsen av vad som kallas ’the soundtrack of our life’. Varje människa har sitt individuella ’ljudspår’, bestående av musik man kan eller minns och som spelat extra stor roll i ens liv. Det kan förvisso vara favoritmusik, men också musik man haft negativa möten med etc. Minnen av personer, situationer, händelser utlöses av eller kopplas gärna till musik och speciella låtar. Någon har benämnt detta ’älsklingsde-spelar-vår-sång’-fenomenet. ’The past comes alive to it’s soundtrack’, skriver den engelska musiksociologen Tia DeNora.

När vi hör ny musik relaterar vi den gärna till annan musik, försöker sortera in den i genre eller musiktyp, sätta ord på vad vi hör. Musik vi hör för första gången kan vara svårgripbar, men andra gången är vi redan lite bekanta med musiken. Alla följande lyssningar är påverkade av tidigare upplevelser av och kring musiken. Vi kan bara höra musik för första gången en gång!

Samma musik kan dessutom ge olika upplevelser vid olika situationer. Ibland blir vi träffade, ibland inte, kanske beroende vårt egna känsloläge och humör.

Detta betyder nu givetvis inte att musikupplevelser bara är unika och personliga. Kulturens sammanhållande kraft (återigen) gör att vi ofta och lätt förs åt samma håll när det gäller tolkningar av musik. Musik associerar många gånger till specifika saker på ett likartat sätt för många människor, därför att vi lärt oss detta genom kulturen. Annars skulle inte filmmusik, opera, reklammusik och liknande fungera.

Till slut

Det som sagts här om musik och dess effekter är givetvis i stort sett lika tillämpligt på andra estetiska och/eller sinnliga upplevelser. Den verkan och kraft som finns i olika former av estetiska uttrycksformer – vare sig det handlar om musik, film, litteratur eller någon form av visuellt uttryck – förbises ofta både av forskare och andra.

Detta fokus – musik som redskap för och i livet – ger en delvis annan och kanske för många ny bild av musik som mänskligt fenomen. Det är emellertid min tro att detta ’bruksperspektiv’ gör vår förståelse av fenomenet musik mycket rikhaltigare och intressantare. Detta kan i sin tur bidra till att ge humanistiska perspektiv på tillvaron en större tyngd.